



# Kompetencja wielokulturowa

## – różnorodność podejść do definicji tego pojęcia we współczesnej myśli pedagogicznej

Irina Iwaniuk

**Celem artykułu jest analiza różnych sposobów definiowania we współczesnej metodyce pojęcia kompetencji wielokulturowej i powiązanych z nią zagadnień. Autorka skupia się zwłaszcza na problemach wynikających z braku jednolitej terminologii dotyczącej zagadnienia wielokulturowości. W tekście szczególną uwagę zwrócono na zagadnienie kompetencji wielokulturowej nauczyciela.**

**A**merykański badacz Robert G. Hanvey (1994:17) uważa, że *wolność samoidentyfikacji kulturowej jednostki poszerza jej możliwości intelektualne, sprawia, że jest zdolna zrozumieć artefakty kulturowe, z którymi się styka, ale które nie należą do jej kręgu kulturowego. (...) Człowiek zaczyna lepiej rozumieć „inność” drugiego człowieka i nie traktuje jej jako zagrożenia, ale niezbędny warunek dialogu.*

Rozumienie innych kultur pomaga ludziom łatwiej adaptować się w nowym środowisku, żyć i pracować z osobami należącymi do różnych kultur. Pozytywny stosunek do innej kultury oraz wchodzenie w kontakty z jej przedstawicielami owocują aktywnością społeczną i obywatelską. W związku z tym konieczne jest wprowadzanie edukacji wielokulturowej i kształtowanie kompetencji wielokulturowej w ramach systemów kształcenia – formalnego i pozaformalnego.

W deklaracji Rady Europy (2003) na temat edukacji wielokulturowej znajdujemy sugestie dotyczące rozpoczęcia badań nad ujednoczeniem terminologii związanej z edukacją wielokulturową i dokładnym opracowaniem jej treści i kontekstu. Wśród pedagogów nie ma bowiem jednomyślności co do zawartości i praktycznego znaczenia

pojęć związanych z wielokulturowością. Dotyczy to także *kompetencji wielokulturowej* i jej składowych.

### Co to jest kompetencja wielokulturowa?

Polityka wielu krajów europejskich traktuje edukację wielokulturową jako jeden z priorytetów działalności instytucji edukacyjnych. U podstaw terminu *edukacja wielokulturowa* leżą pojęcia kultury, wielokulturowości i społeczeństwa wielokulturowego. Według Sleetera i Granta (2003), edukacja wielokulturowa obejmuje pięć podstawowych elementów: narodowość, język, kultura, społeczeństwo i *gender*. W brytyjskim słowniku teorii komunikacji kulturowej pojęcie *wielokulturowości* jest zdefiniowane następująco: *określenie oznaczające społeczeństwo jako takie, z jego wieloma cechami odróżniającymi, ale wzajemnie związanymi tradycjami kulturowymi i praktykami, które często można traktować jako pewną charakterystykę etniczną tego społeczeństwa*. Uznanie danego społeczeństwa za wielokulturowe pociąga za sobą dwa skutki:

- przedefiniowanie wyobrażeń na temat tożsamości kulturowej całości społeczeństwa, co zawiera w sobie rezygnację z prób „integrowania” różnych grup etnicznych (...);

- przedefiniowanie pojęcia różnorodności kulturowej; należy uwzględnić zależności na poziomie struktur państwowych oraz stosunki między różnymi grupami kulturowymi (społecznymi), a także analizować wzajemne stosunki międzykulturowe pomiędzy silnymi (dominującymi) i słabymi (podległymi) kulturami (Rakotomena 2005:189-190).

Badacze kompetencji wielokulturowej traktują kulturę jako zbiór norm, które pozwalają ludziom komunikować się z przedstawicielami innej kultury, a także interpretować ich zachowania (O'Sullivan, Hartley 1994).

Przyjrzyjmy się nieco bliżej różnym definicjom kompetencji wielokulturowej. W zachodniej literaturze naukowo-badawczej funkcjonuje kilka określeń kompetencji wielokulturowej i jej składowych. E. Taylor analizuje kompetencję wielokulturową jako proces uczenia się, w którym „inny” rozwija zdolność do adaptacji, zmieniając swój punkt widzenia, żeby zrozumieć oczekiwania kultury kraju przyjmującego i sprostać im.

M. Schonhuth (2003) definiuje kompetencję wielokulturową jako *zdolność do stworzenia warunków, które będą możliwe do zaakceptowania przez wszystkich uczestników w określonym środowisku międzykulturowym w celu swobodnej i skutecznej wymiany myśli*.

A. Thomas (2003:141,143) określa kompetencję wielokulturową jako *zdolność do kształtowania procesu oddziaływania wielokulturowego w taki sposób, żeby uniknąć nieporozumień, a jednocześnie stwarzać możliwości rozwiązywania wspólnych problemów w taki sposób, aby było to możliwe do przyjęcia przez wszystkie zainteresowane strony*. Badacz uważa, że kompetencja wielokulturowa przejawia się w zdolności do akceptowania, szanowania i efektywnego wykorzystywania (w swojej własnej i innych kulturowych determinantach) zdań, sądów i działań innych w celu stworzenia odpowiednich warunków do adaptacji, tolerancji dla odmienności, rozwoju współpracy, wspólnego życia i skutecznych rozwiązań dotyczących integracji i kształtowania wspólnego świata.

Powyższe definicje podkreślają wagę celowości i użyteczności kształtowania kompetencji wielokulturowej u każdego człowieka. Akcentują zdolność jednostki do elastyczności zachowań w zależności od sytuacji i kontekstu kulturowego.

Wielu badaczy reprezentujących różne dyscypliny zwraca szczególną uwagę na komponenty składowe kompetencji wielokulturowej. A. Fantini (2006:12) analizuje kompetencję wielokulturową rozumianą jako *zbiór umiejętności, niezbędnych do skutecznego i odpowiedniego wykorzystania w kontaktach*

*z innymi ludźmi, którzy językowo i kulturowo różnią się od siebie*. Według badacza, definicja ta ma kilka komponentów, obejmujących m.in. stosunki, komunikację, współpracę, wiedzę, relacje, postawy i podniesienie świadomości, znajomość języka urzędowego kraju, poziom rozwoju.

M. Rakotomena (2005:11) określa kompetencję wielokulturową jako zbiór cech, koniecznych do zaistnienia współdziałania w grupie ludzi pochodzących z różnych kultur. Cechy te oparte są na czterech filarach:

- wiedzy: o kulturze w ogóle, kulturze własnej i kulturach obcych;
- umiejętnościach: sposoby zachowania, adaptacja, zarządzanie konfliktami, prowadzenie negocjacji;
- kompetencjach: elastyczność, otwarty umysł, empatia, współzależność, optymizm, cierpliwość;
- zasobach psychicznych i emocjonalnych: motywacja, chęć podejmowania ryzyka, umiejętność zarządzania stresem.

Badacze związani z centrum szkoleniowym IKUD-Seminar, który jest częścią Instytutu Dydaktyki Interkulturowej (Institut für Interkulturelle Didaktik in Göttingen) uważają, że kompetencja wielokulturowa składa się z trzech elementów: wiedzy (aspekt kognitywny), zawierającej w sobie znajomość języków, kultury kraju docelowego, standardów i procesów kulturowych, wiedzy o etnocentryzmie, migracji, integracji, a także różnych koncepcjach kulturowych; umiejętności (aspekt afektywny), wśród których możemy wyróżnić następujące: prawidłowe rozumienie i odpowiednie zachowanie się w danej sytuacji, autorefleksję, umiejętność zmiany poglądów, rozumienie innego sposobu pojmowania świata, zdolność do współczucia, elastyczność, otwartość, tolerancyjność, wrażliwość; postawy (zachowanie), które obejmują: zarządzanie stresem i konfliktami, komunikatywność, gotowość do zmiany oraz integrowania się z nowym środowiskiem, umiejętność rozwiązywania sytuacji kryzysowych, łatwość nawiązywania kontaktów, strategie radzenia sobie z szokiem kulturowym.

### Kompetencja wielokulturowa nauczyciela

Badacze Instytutu Dydaktyki Interkulturowej szczególnie uwagę zwracają na kompetencję wielokulturową nauczyciela. Wyodrębniają kilka jej składowych:

- *zawodowa kompetencja wielokulturowa* (odpowiedzialność, doświadczenie zawodowe, znajomość infrastruktury zawodowej);
- *strategiczna kompetencja wielokulturowa* (postawy, znajomość podstaw zarządzania, umiejętność rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji);

- *społeczna kompetencja wielokulturowa* (umiejętność pracy w grupie, empatia, cierpliwość, komunikatywność, zdolność do mediacji, łatwość adaptacji w nowych warunkach);
- *indywidualna kompetencja wielokulturowa* (łatwość uczenia się, umiejętność zachowania dystansu, rozumienie dwuznaczności w kontekście tolerancji, optymistyczny stosunek do życia).

Nauczyciel, oprócz umiejętności posługiwania się językami obcymi, powinien umieć wyjaśniać procesy wielokulturowe zachodzące w jego własnym oraz w innych krajach. Według naukowców z Instytutu Dydaktyki Interkulturowej, wszyscy obywatele Europy powinni mieć w znacznym stopniu rozwinięty aspekt społeczny oraz indywidualny kompetencji wielokulturowej. Natomiast aspekt zawodowy i strategiczny wyszczególniono specjalnie dla nauczycieli, ze względu na wielokulturowe konteksty ich pracy.

Wydaje się, że zaproponowane powyżej rozumienie kompetencji wielokulturowej nauczyciela jest pragmatyczne, szczególnie jeśli chodzi o dwa jej aspekty: *zdolność do akceptacji i szanowania wpływu czynników kulturowych* w sytuacjach, które wymagają oceny i wrażliwości na siebie i innych oraz *organizację procesu dydaktycznego w szkołach ogólnokształcących* w taki sposób, aby jego uczestnicy mieli możliwość wyrażenia siebie w wielokulturowym środowisku nauczania.

Nieco inne spojrzenie na kompetencję wielokulturową prezentuje rosyjska badaczka I. Wasiutienkowa (2006:19). Określa ona bowiem tę kompetencję w kategoriach integracyjnych i nazywa *zdolnością do realizacji polityki plurilingwalizmu w wielokulturowym społeczeństwie*. Uważa ona, że jest to pewien zbiór cech, które pomagają orientować się w stosunkach między kulturą własną i obcą oraz umożliwiają osiągnięcie celu w postaci „wychowania” człowieka kultury. Badaczka u podstaw kompetencji wielokulturowej jednostki widzi trzy komponenty strukturalne:

- komponent profesjonalny – w ramach którego analizowana jest kultura komunikacji, kultura metodyczna (technologiczna), informacyjna i refleksyjna;
- komponent kulturologiczny – który zakłada rozumienie swojej, światowej i obcej kultury, kultury kontaktów międzykulturowych, opanowanie kultury bezkonfliktowej egzystencji;
- komponent osobisty, indywidualny – który określa zbiór cech osobowościowych, ujawniających postawę

moralną, przenikającą wszystkie składowe kompetencji wielokulturowej.

Z kolei Ludmiła Daniłowa (2007:10) w strukturze indywidualnej/osobowościowej kompetencji wielokulturowej wyróżnia następujące komponenty:

- komponent motywacyjno-wartościujący, zawierający motyw, cele, wartości studenta, na podstawie których można przewidzieć, czy student będzie w przyszłości traktował swoją działalność zawodową/pracę jako wartość samą w sobie, oraz zidentyfikować potrzeby studenta co do samodzielnego kształtowania własnej kompetencji wielokulturowej, dążenie do samodoskonalenia;
- komponent kognitywny – określający wiedzę na temat kultury, istotę i sposoby rozwijania kompetencji wielokulturowej, znajomość języków obcych, umiejętność systematyzacji i uogólniania wiedzy/trześci przedmiotowych;
- komponent interakcyjny, który zakłada umiejętność uczestniczenia w kontaktach międzykulturowych z przedstawicielami danej kultury, umiejętność dzielenia się z innymi swoją wiedzą i umiejętnościami wielokulturowymi oraz dokonywania refleksji dotyczących własnego zachowania i postępowania;
- komponent emocjonalny, który określa pozytywne ocenianie sytuacji pedagogicznych, z naciskiem na znaczące wartości społeczne i osobiste; zdolność do przyjmowania świata wewnętrznego innych i utożsamiania siebie z nim.

Ustalenia badaczy ukraińskich także świadczą o różnych podejściach do określenia pojęcia *kompetencji wielokulturowej*. Ł. Worotniak (2008:106) traktuje ją jako zdolność człowieka do integracji z przedstawicielami innej kultury przy zachowaniu własnego języka i kultury. Bazę kultury stanowi spłot cech osobistych, synteza współdziałania międzyetnicznego i międzykulturowego, wiedzy, umiejętności i postaw. W rezultacie elementy te prowadzą do bezkonfliktowej identyfikacji jednostki w społeczeństwie wielokulturowym i jej integracji w globalnej przestrzeni wielokulturowej.

Ł. Gonczarenko i W. Kuzmienko rozpatrują kompetencję wielokulturową jako zdolność jednostki do życia i działania w społeczeństwie wielokulturowym.

M. Simonienko (2007) proponuje natomiast następujące określenie: *Kompetencja wielokulturowa przyszłego nauczyciela – integralna część osobowości przyszłego specjalisty – kształtuje się w procesie uczenia się i zawiera w sobie wiedzę, umiejętności, nawyki, zainteresowania, potrzeby, motyw, wartości, doświadczenia, normy*

społeczne i zasady postępowania, niezbędne do funkcjonowania w życiu codziennym we współczesnym społeczeństwie wielokulturowym. Realizuje się ona w umiejętności skutecznego rozwiązywania zadań pedagogicznych, a także podczas kontaktów z podmiotami procesu nauczania – przedstawicielami różnych kultur.

Zgadając się z większością przytoczonych powyżej definicji, trzeba też zauważyć, że konieczne jest doprecyzowanie pojęcia *kompetencji wielokulturowej*. Wydaje się, że jest to zdolność do zmiany sposobu postępowania i stosunku do innych, a także umiejętność do pogłębiania wiedzy w celu wykształcenia w sobie otwartości na kontakty z innymi kulturami. Kompetencja wielokulturowa w edukacji nie jest wymaganiem dodatkowym rozwoju zawodowego nauczycieli, ale powinna być nieodłączną częścią tej profesji.

## Wnioski

Analizując proces rozwoju pojęcia *kompetencja wielokulturowa*, można przyjąć, że powstało ono w rezultacie rozwoju globalnego, wielokulturowego społeczeństwa informacyjnego. Jest ono niezbędną częścią edukacji wielokulturowej, a jej podstawą są trzy elementy: wiedza (znajomość języków obcych, kultury danego kraju, procesów migracji i integracji, różnych koncepcji kultur), umiejętności (komunikacyjne, zarządzania konfliktami, umiejętność rozwiązywania sytuacji trudnych, strategie pracy z szkiem kulturowym), postawy (obserwacja, świadomość, adekwatność, autorefleksja, zdolność do współczucia, elastyczność, otwartość i tolerancja). Prześledzenie dostępnej literatury przedmiotu i współczesnego podejścia do wielu kwestii związanych z omawianym zagadnieniem pozwala wyciągnąć wniosek, że konieczne są dalsze badania w tym zakresie.

## Analiza badań i publikacji

Edukacja wielokulturowa jako problem naukowo-pedagogiczny jest analizowana m.in. przez następujących badaczy zachodnich: J. Banks, Cherry A. McGee Banks, M. Bennett, P. Gorski, C. Levi-Strauss, J. Leeman, W. Mitter, S. Nieto, A. Perotti, C. Reid, T. Rulker, Ch. Sleeter, P. Tiedt i innych. Zagadnieniami kształtowania kompetencji wielokulturowej jednostki zajmują się w swoich pracach m.in. następujący badacze: M. Byram, N. Davis, J. A. Nicols, M. Rakotomena, D. Stevens, E. Taylor, A. Thomas, A. Fantini, M. Schonhuth.

Prace ukraińskich uczonych: R. Agadulina, W. Wychrewej, Ł. Holyk, A. Hrycenko, T. Klynczenko, M. Krasowickiego, Ł. Puchowskiej, O. Suchomlinskiej i I. Taranenko poświęcone są

badaniu zagranicznych doświadczeń, perspektywom włączenia zasad wielokulturowości do systemu edukacji na poziomie szkół średnich na Ukrainie. Dużo uwagi problemowi kompetencji wielokulturowej jednostki w europejskiej przestrzeni edukacyjnej poświęcają Ł. Worotniak, Ł. Honczarenko, W. Kuzmenko, M. Simonienko oraz I. Sokołowa. W pracach rosyjskich uczonych: I. Wasiutienkowej, Ł. Daniłowej i A. Szczukiny, analizowane są zagadnienia kompetencji wielokulturowej nauczycieli i studentów.

## Bibliografia

- Васютенкова, И.В. (2006) Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последилового образования [автореф. дисс. канд. пед. наук] 13.00.01 И.В. Васютенкова. СПб, 27.
- Воротняк, Л.І. (2008) Особливості формування полікультурної компетентності магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. W: «Вісник Житомирського державного університету (Педагогічні науки)», nr 39, 105-109.
- Гончаренко, Л.А., Кузьменко, В.В. (2006) Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: Навчальний посібник для студентів. Херсон: РІПО.
- Данилова, Л.Ю. (2007) Формирование поликультурной компетентности студентов. W: «Учитель», nr 3, 12-15.
- Interkulturelle Kompetenz [termin]. W: Сайт тренингового центра «IKUD-Seminar» [online] [dostęp 27.10.2014].
- Сімоненко, М.В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру [online] [dostęp 27.10.2014].
- Хенви, Р. (1994) Достижимая глобальная перспектива. Рязань: Изд-во РГПУ, 92.
- Fantini, A.E. (2006) Exploring and assessing intercultural competence. [online] [dostęp 27.10.2014].
- Gudykunst, W.B. (2004) *Bridging Differences: Effective Intergroup Communication*. Thousand Oaks: Sage.
- O'Sullivan, T., Hartley, J. (1994) *Key Concepts in Communications and Cultural Studies*. London, 189-190.
- Rada Europy (2003) Declaration by the European Ministers of Education on Intercultural Education in the New European Context. Standing Conference of European Ministers of Education *Intercultural education: managing diversity, strengthening democracy*. [online] [dostęp]
- Rakotomena, M.H. (2005) *Les ressources individuelles pour la compétence interculturelle individuelle*. W: *Revue internationale sur le travail et la société*, nr 2, t. 3, 668-691.
- Schonhuth, M. (2005) *Glossar Kultur und Entwicklung: Ein Vademecum durch den Kulturschubengel*. Trier: Trierer Materialien zur Ethnologie.
- Sleeter, Ch. E., Grant, C. A. (2003) *Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class, and Gender*. New York.
- Taylor, E.W. (1994) Intercultural Competency: A Transformative Learning Process. W: *Adult Education Quarterly*, nr 44(3), 154-174.
- Thomas, A. (2003) Intercultural Competence: Principles, Problems, Concepts. W: *Erwagen, Wissen, Ethik*, nr 14 (1), 137-150.

## Irina Iwaniuk

Pracownik naukowy Instytutu Technologii Informacyjnych Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy. Autorka wielu monografii. Zajmuje się zagadnieniami wielokulturowości, zaangażowania obywatelskiego i tematyką europejską.